

آنچه در این ستون می‌خوانید، دیدگاه‌های رسانه‌های خارجی است که صرفاً جهت اطلاع‌رسانی منتشر می‌شود و این دیدگاه‌ها موضع روزنامه «هم‌میهن» نیست.

CARNEGIE
ENDOWMENT FOR
INTERNATIONAL
PEACE

نفوذ روزافزون ترکیه در لبنان

از زمان سقوط نظام پشار اسد در سوریه بارها مقام‌های اسرائیلی و آمریکایی به توسعه نفوذ ترکیه در منطقه اشاره کرده‌اند. در همین چارچوب به تازگی منافع ترکیه در لبنان نیز در معرض توجه‌ها قرار گرفته‌است. در هفته‌های اخیر پس از آنکه جوزف عون، رئیس‌جمهور لبنان تفاهمنامه دریایی با نیکوس کریستودولیدس، رئیس‌جمهور قبرس امضا کرد، آنکارا با فاصله این توافق را محکوم و تأکید کرد که چنین توافقی حقوق ترک‌های قبرسی را نقض می‌کند و قابل قبول نیست. نگرانی ترکیه این است که لبنان نهایتاً به محور یونان-قبرس-اسرائیل در شرق مدیترانه بپیوندد. دولت لبنان زیر فشار مستمر آمریکا برای عادی‌سازی روابط با اسرائیل در چارچوب یک توافق جامع صلح، تلاش کرده‌است که توافق آتش‌بس با اسرائیل و تلاش‌ها برای خلع سلاح حزب‌الله را ادامه دهد. با توجه به آثار احتمالی موضع‌گیری لبنان در شرق مدیترانه علیه استراتژی ترکیه، به نظر می‌رسد که آنکارا تلاش می‌کند تا با استفاده از نفوذش در دمشق و بیروت، از جهت‌گیری جدید لبنان در منطقه جلوگیری کند. بعد از توافق لبنان و قبرس، منابع آگاه ترکیه‌ای به روزنامه الاخبار لبنان گفتند که آنکارا نگران «خلأ» در نمایندگی اهل سنت در لبنان، احتمال رشد طرفداران عادی‌سازی روابط در این کشور و همچنین فعالیت‌های گروه‌های مسلح گرد در سوریه هستند. منابع ترکیه‌ای به الاخبار گفته‌اند که ترکیه ممکن است منافعی در تأثیرگذاری به نفع برخی نمایندگان اهل سنت در انتخابات بعدی لبنان داشته‌باشد که قرار است در ماه مه برگزار شود. آنکارا به حمایت نظام جدید حاکم در سوریه برای رسیدن به این هدف نیاز دارد. نزدیک‌ترین متحد ترکیه در لبنان در حال حاضر حزب جماعت اسلامی، وابسته به اخوان المسلمین است. این حزب به تازگی از تلاش برای افزایش تعداد نمایندگانش در پارلمان با حمایت ترکیه، قطر و سوریه خبر داده‌است. مهم‌ترین عامل نگران‌کننده در مورد جاه‌طلبی‌ها حزب جماعت اسلامی لبنان در حوزه امنیت است. این گروه نعتیها با اهداف آنکارا برای مقابله با نفوذ اسرائیل در لبنان همسو است، بلکه نیروهای شبه‌نظامی آن، موسوم به «نیروهای فجر» با حزب‌الله متحده است. هفته گذشته شبیه‌تی‌آرتی ترکیه با علی ایوب‌اسین، رهبر شورای سیاسی حزب جماعت اسلامی، مصاحبه کرد. این مقام سیاسی لبنانی گفت که تلاش برای خلع سلاح این گروه با استفاده از زور «یک اشتباه» است. این اظهارات باعث ایجاد سوال شده‌است که آیا ترکیه نیز با ایران در خصوص مخالفت با خلع سلاح‌های گروه‌های غیردولتی در لبنان همسو است؟ ترکیه توانمندی‌های خود را در لبنان دارد. شهروندان لبنانی با تبار ترکیه‌ای و همچنین اقلیت ترکمن در شمال لبنان و دشت بقاع، از جمله نیروهای نزدیک به ترکیه هستند. این جمعیت می‌تواند در ترکیب نمایندگان اهل سنت در پارلمان بعدی لبنان موثر باشد. شاید یکی از نشانه‌های اصلی نفوذ ترکیه در لبنان، برگزاری جشن‌های بزرگ در شهرهای بزرگ لبنان به مناسبت سالگرد سقوط پشار اسد در ۸ دسامبر بود. ادعا شده‌است که ترتیب‌دهندگان این جشن‌ها نیروهای اسلام‌گرای نزدیک به ترکیه بودند که گروهی از آنها ساکن ترکیه هستند. این جشن‌ها نشان داد که نفوذ ترکیه از اخوان المسلمین فراتر رفته‌است و به گروه‌های سلفی و اسلام‌گرای محلی نیز گسترش یافته‌است. اگر ترکیه این نفوذ را با همسویی هزاران ترکمن، شهروندان دوتابعیتی و طرفداران نظام جدید سوریه جمع کند، می‌تواند اهرم‌های خود را در پارلمان لبنان به شدت تقویت کند. البته این رویکرد با محدودیت‌ها و موانعی هم مواجه است. تلاش‌های اخیر آنکارا برای ایجاد آشتی میان حزب‌الله لبنان و نظام جدید سوریه در مقابل رویکرد دولت جدید سوریه برای جهت‌گیری به سمت آمریکا در راستای لغو تحریم‌ها قرار گرفت. این اقدام ترکیه ممکن است با این هدف صورت گرفته‌باشد تا پیام به بیروت منتقل شود که توانایی اثرگذاری در فرآیند خلع سلاح دارد و به همین ترتیب جلوی اجرای توافق جدید با قبرس را بگیرد. مانع بعدی در مقابل ترکیه، نفوذ عربستان سعودی در میان اهل سنت لبنان است. عربستان چه در لبنان و چه در سوریه می‌تواند جلوی نفوذ ترکیه را بگیرد. بی‌ثباتی در سوریه هم می‌تواند باعث گرفتاری بیشتر ترکیه و صرف‌شدن توان این کشور شود. گام بعدی ترکیه در لبنان هر چه باشد، بیروت باید بیش از گذشته نسبت به نفوذ ترکیه در این کشور توجه کند.

عکس: president

رویای جهان چندقطبی

آیا عضویت ایران در بریکس و سازمان همکاری شانگهای می‌تواند اثر تحریم‌های غرب را کاهش دهد؟

شهرام اکبرزاده

استاد دانشگاه دیکین استرالیا

ایران با فشار روبه‌رشد در عرصه بین‌المللی مواجه است. ژوئن ۲۰۲۵ اسرائیل و آمریکا هم‌زمان با مذاکرات تهران و واشنگتن در خصوص برنامه هسته‌ای ایران، به این برنامه حمله کردند. فقط دو ماه بعد، سه کشور اروپایی امضاکننده توافق ۲۰۱۵ هسته‌ای، سازوکار پس‌گشت (اسنپ‌پک) این توافق‌نامه را فعال کردند و تحریم‌های بین‌المللی را علیه ایران مجدداً اعمال کردند. سه قدرت اروپایی (فرانسه، آلمان و بریتانیا) استدلال می‌کردند که ایران خُسن‌نیت نشان نداده، تعهداتش را تحت این توافق اجرا نکرده و حاضر نیست به مذاکرات هسته‌ای بازگردد. تهران این اقدام را محکوم کرد و هشدار داد که واکنش متناسب نشان خواهد داد، با این حال کانال‌های دیپلماتیک را باز نگه داشت. به‌رغم این تلاش‌ها، شورای امنیت سازمان ملل متحد در ماه سپتامبر سازوکار پس‌گشت را فعال کرد و تحریم‌های گسترده را علیه اقتصاد ایران که تا پیش از آن نیز دچار مشکلات جدی بود، مجدداً اعمال کرد. برای ایران، تصمیم سه قدرت اروپایی شهادی دیگر بر این باور بود که قدرت‌های غربی حاضر نیستند وارد یک توافق متعادل شوند که حق ایران برای برنامه ملی هسته‌ای را به رسمیت بشناسند. از دیدگاه تهران، این شرایط باعث می‌شود تا تهران به دنبال تنوع بخشیدن به تعامل‌های بین‌المللی خود، از طریق افزایش خودتکایی، توسعه تجارت منطقه‌ای و دنبال کردن ابتلافا‌های جایگزین، برای مقاومت در برابر تحریم‌ها باشد. این تصمیم باعث می‌شود که سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس در کانون راهبرد تنوع‌بخشی ایران قرار گیرد. ایران در سال ۲۰۲۳ پس از چندین بار تلاش ناموفق توانست به سازمان همکاری شانگهای بپیوندد. برخلاف سال‌های نخستین تشکیل سازمان همکاری شانگهای که دستور کار این نهاد با عضویت چین، روسیه و کشورهای تازه استقلال یافته از شوروی در آسیای میانه، صرفاً مسائل مرتبط با اختلاف‌های مرزی و ترور ریسمر فرامرزى بود، در طول سال‌های اخیر این نهاد بیش از پیش به سمت ادغام اقتصادی، توسعه زیرساخت‌ها و همکاری‌های علمی حرکت کرده‌است. عضویت در این سازمان در طول سال‌های اخیر به پاکستان و هند و به تازگی ایران گسترده شده‌است. بریکس هم که در ابتدا یک انجمن ساده برای همکاری اقتصادهای نوظهور بود، در چارچوب دستورکار توسعه عضویت در سال‌های ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵، ایران را به عضویت پذیرفت. این گروه خود را سکویی برای حکمرانی چندقطبی در جهان، دلارزدایی از سیستم مالی بین‌المللی و همکاری‌های جنوب-جنوب می‌داند. چنین دستورکاری برای تهران جذاب است. رهبران سیاسی ایران عضویت در این سازمان‌ها را بخشی از راهبرد جدا شدن از نظام بین‌المللی تحت سلطه آمریکا، همسوسازی کشورهای جنوب جهانی، افزایش پیوندها با روسیه و چین و ترویج نظام چندقطبی جهانی توصیف می‌کنند. راهبرد نگاه به شرق که نخستین بار در دوران ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد در پیش گرفته‌شد، ناشی از همین دیدگاه است. هرچند به نظر می‌رسید که این سیاست در دوران مذاکرات هسته‌ای و سال‌های نخست اجرای برجام فوریت و ضرورت خود را از دست داده‌است، اما بعد از آنکه سال ۲۰۱۸، دونالد ترامپ در دوره نخست ریاست جمهوری خود از برجام خارج شد، بار دیگر این سیاست اهمیت بیشتری پیدا کرد. در دوران ریاست جمهوری ابراهیم رئیسی (۲۰۲۱ تا ۲۰۲۴)

سیاست نگاه به شرق به «جایگزین قطعی ونه مکمل روابط ایران و غرب» تبدیل شد. مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور بعدی نیز همین رویکرد را حفظ کرد و سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس را به‌عنوان یک حائل کلیدی در مقابل نظام جهانی تحت سلطه غرب تلقی کرد. او در سخنرانی خود در اجلاس سران سازمان همکاری شانگهای در سپتامبر ۲۰۲۵، بر تعهد ایران به این سازمان تأکید کرد و این نهاد را «ستون چندقطبی‌سازی» توصیف کرد. اما همچنان در مورد منافع ملموس این ابتکارهای جایگزین چندجانبه تردیدهایی وجود دارد. در آینده کوتاه‌مدت، سوال فوری برای ایران این است که این سازمان‌های چندجانبه تا چه اندازه می‌توانند از ایران در مقابل تحریم‌ها محافظت کنند. در ادامه این مقاله روابط ایران با سازمان همکاری شانگهای و بریکس بررسی خواهد شد و به ارزیابی این موضوع می‌پردازیم که ایران تا چه اندازه می‌تواند منافع اقتصادی و اهرم‌های سیاسی از این نهادها به دست بیاورد. استدلال محوری این مقاله این است که ایران با محدودیت‌های جدی در پیشبرد اهدافش در چارچوب سازمان همکاری شانگهای و بریکس مواجه است.

بعد به نظر می‌رسد که ایران بتواند از این بلوک‌ها برای حل

و فصل مشکلات ناشی از اعمال مجدد تحریم‌ها بهره‌برداری کند. روسیه و چین هرچند که با ایران دوستانه رفتار می‌کنند، اما تعاملاتشان را با ایران در چارچوب این سازمان‌ها به گونه‌ای تنظیم کرده‌اند که از مواج‌ه با ایالات متحده آمریکا در امان باشند. در نتیجه بعد است که ایران حمایت استراتژیک معناداری در مواجهه با تشدید تنش‌های بین‌المللی و تحریم‌های سازمان ملل متحد از سوی سازمان همکاری شانگهای یا بریکس دریافت کند. در نتیجه عضویت ایران در این سازمان‌ها منافع نمادین و سیاسی خواهد داشت، اما ارزش عملیاتی آن محدود است.

مشکلات اقتصادی ایران

اقتصاد ایران در مواجهه با تحریم‌های بین‌الملل، میزان شکننده صادرات نفت و چالش‌های ساختاری داخلی دچار افول شدید شده‌است. بعد از یک دوره کوتاه‌مدت بازسازی در دوران پس از امضای برجام، با خروج آمریکا از این توافق و اعمال مجدد تحریم‌های آمریکا اقتصاد ایران بار دیگر ضربه شدیدی خورد. فشارهای آمریکا باعث اختلال در صادرات نفت ایران، تضعیف ریال و استمرار تورم شد. درآمد صادرات نفت اصلی‌ترین منبع درآمد ارزی ایران است که به دلیل تحریم‌ها تحت فشار قرار گرفته‌است. ایران در سال‌های اخیر راه‌هایی برای دور زدن تحریم‌ها پیدا کرده‌است که برای مثال می‌توان به صادرات نفت با استفاده از نفتکش‌هایی با پرچم کشورهای ثالث و صادرات نفت به چین با تخفیف اشاره کرد. هرچند این روش باعث شده‌است که میزان محدودی از جریان صادرات حفظ شود، اما درآمدهای ایران به شکل قابل توجهی کاهش پیدا کرده‌است. دونالد ترامپ، از زمان آغاز دومین دوره ریاست جمهوری‌اش، تحریم‌های اولیه و ثانویه را علیه ایران تشدید کرده‌است. این باعث شده‌است تا شرکت‌های چینی واردکننده نفت ایران هم در معرض تحریم‌های آمریکا قرار بگیرند که باعث کاهش بیشتر صادرات و درآمد ایران شده‌است. این فضای چالش‌برانگیز تجاری باعث شده‌است تا رشد اقتصادی ایران کاهش پیدا کند. بر اساس آمار صندوق بین‌المللی پول، اقتصاد ایران از سال ۲۰۱۸ و از سرگیری تحریم‌های آمریکا متراً کوچک‌تر شده‌است و فقط در سال ۲۰۲۲ در چارچوب ساز و کارهای دور زدن تحریم‌ها با رشد مواجه شده‌است. ابزارهای ایران برای دور زدن تحریم‌ها معمولاً شامل جعل اسناد برای پنهان کردن مبدأ

نفت صادراتی، انتقال کشتی به کشتی محموله در دریا، دور زدن مسیرهای رایج کشتی‌رانی، خاموش کردن رادارهای شناسایی و کار کردن با شرکت‌های واسطه برای جابه‌جا کردن پول به ایران است. در اکتبر ۲۰۲۵، وزارت خارجه آمریکا ۴۰ فرد، نهاد و کشتی را به اتهام نقش داشتن در صادرات نفت ایران تحت تحریم‌های ثانویه قرار داد. تقریباً هیچ تردیدی وجود ندارد که پس‌گشت تحریم‌ها بیش از پیش دورنمای بازسازی اقتصاد ایران را مختل می‌کند. گُند شدن رشد اقتصادی باعث تشدید تورم شده‌است که به یک مسئله اساسی برای ایرانیان تبدیل شده‌است. بر اساس آمار صندوق بین‌المللی پول از سال ۲۰۱۸ تا کنون تورم در ایران به صورت پیوسته افزایش پیدا کرده‌است و در برخی سال‌ها به قله ۴۰ درصد رسیده‌است. ماه مارس ۲۰۲۵ تورم در ایران به ۳۷/۱ درصد رسید که معنایش رشد ۳ درصدی قیمت‌ها در هر ماه بود. این مسئله قدرت خرید مصرف‌کنندگان ایرانی را از بین برده‌است. پیدا کردن روش‌هایی برای دور زدن تحریم‌های سازمان ملل و انزوا برای ایران فوریت پیدا کرده‌است.

وعده‌سازان‌های چندجانبه

در شرایط فعلی تلاش ایران برای ادغام بیشتر در سازمان همکاری شانگهای و بریکس هم با هدف افزایش فاصله استراتژیک با غرب و هم با هدف تقویت الگوی «اقتصاد مقاومتی» است. بر اساس دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم ایران، الگوی اقتصاد مقاومتی بر مبنای تقویت خودتکایی و به‌ویژه کاهش وابستگی ایران به غرب است. این الگو بر تقویت تولید داخلی، کاهش پس‌ماند، و تنوع‌بخشی به اقتصاد و تجارت تأکید می‌کند. تهران در طول دهه‌ها تحریم، انزوا و فشار به دلیل سیاست‌های منطقه‌ای و برنامه هسته‌ای، تلاش کرده‌است تا از طریق شرکات‌های مبتنی بر بازتوازن، فشار آمریکا را خنثی کند. در نتیجه ایران به سازمان همکاری شانگهای و بریکس به عنوان مسیرهایی نگاه می‌کند که به صورت بالقوه می‌توانند منافع استراتژیک، اقتصادی و پوشش دیپلماتیک برای تهران فراهم کنند. ایران امیدوار است که از عضویت در این سازمان‌ها برای مقاومت در مقابل فشار غرب استفاده کند و تحریم‌ها را به چالش بکشد. ابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهور فقید ایران، سال ۲۰۲۳ هم‌زمان با پذیرش عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای گفت که ورود به این سازمان به ایران اجازه می‌دهد تا «در مقابل یکجانبه‌گرایی غرب مقاومت کند و یکپارچگی منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاد کند.» این ادبیات در چارچوب منطق گسترده‌تر دیپلماتیک ایران برای همسویی با قدرت‌هایی مانند چین، روسیه و هند است.

انتظار می‌رود عضویت در سازمان همکاری شانگهای، به‌رغم تلاش‌های آمریکا برای انزوی تهران، ایران را در چارچوب‌های امنیتی و اقتصادی اوراسیا بیشتر ادغام کند و این پیام را برساند که به‌رغم تلاش‌های آمریکا برای انزوی ایران، تهران جایگاهش را در ابعاد منطقه‌ای حفظ کرده‌است. همینطور عضویت در بریکس هم نشان‌دهنده تمایل ایران برای ادغام در جنوب جهانی برای مقابله با سلطه غربی است. پس‌گشت تحریم‌های بین‌المللی به خصوص در حوزه صادرات نفت و تبادلات مالی، بر تلاش تهران برای تنوع‌بخشی به شرکای تجاری صحه می‌گذارد. انتظار می‌رود که عضویت در سازمان همکاری شانگهای، دسترسی ایران به کریدورهای تجاری چین و روس را، از جمله به ابتکار کمربند جاده و بازارهای آسیای میانه، تسهیل کند. محمد مخیر، معاون اول پیشین رئیس‌جمهور ایران، پیشنهاد «مسیر ترانزیتی جامع برای اتصال همه کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای از طریق ایران» را مطرح کرده‌بود. در این چشم‌انداز جاه‌طلبانه، تجارت و حمل و نقل از طریق ایران می‌تواند «جنوب و جنوب شرقی آسیا، آسیای میانه، قفقاز، روسیه، دریای سیاه و اروپا» را به هم متصل کند. بریکس حتی می‌تواند فرصت بزرگ‌تری را در اختیار ایران قرار دهد. اعضای بریکس حدود ۴۰ درصد از جمعیت و حدود ۳۰ درصد از کل تولید ناخالص داخلی جهان را در اختیار خود دارند. مباحث بریکس برای سازوکارهای پرداخت جایگزین و استفاده از ارزهای بومی، با استراتژی دلارزدایی ایران همسو است. به نظر می‌رسد که رهبران ایران به توانمندی بریکس برای تقویت اقتصاد ایران در مقابل پس‌گشت تحریم‌ها امید بسته‌اند. ایران امیدوار است که تعامل با بریکس تقویت‌کننده توافقنامه‌های بلندمدت انرژی (به‌عنوان اصلی‌ترین صادرات ایران) با هند، چین و برزیل باشد. جواد اوجی، وزیر نفت پیشین ایران، عضو هیئت اعزامی ایران به اجلاس ۲۰۲۳ بریکس به ریاست رئیس‌جمهور رئیسی بود که نشان می‌داد میان عضویت ایران در بریکس و دورنمای توسعه بازار صادرات نفت ایران پیوند وجود دارد. سال ۲۰۲۴، مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور ایران، شرکتش در اجلاس بریکس در مسکو را فرصتی برای پایان دادن به «یکجانبه‌گرایی آمریکا» توصیف کرد. او تأکید کرد که اعضای بریکس می‌توانند «همکاری‌های متمرکز در حوزه‌های کشاورزی، انرژی، صنعت، تجارت و گردشگری» داشته‌باشند. ایران همین اهداف را در رابطه با سازمان همکاری شانگهای هم دنبال کرده‌است. برای مثال مقام‌های ایران نسبت به تشکیل باشگاه انرژی سازمان همکاری شانگهای ابراز علاقه کرده‌اند. ایده باشگاه انرژی نخستین بار حدود ۲ دهه پیش توسط ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه مطرح شد. از دیدگاه تهران، باشگاه انرژی می‌تواند دورنمای جدیدی برای پروژه‌های توسعه خطوط لوله و شبکه‌های انتقال انرژی ایجاد کند و خود را به عنوان یک پل منطقه‌ای مطرح می‌کند که برای موفقیت سازمان همکاری شانگهای اهمیت بسزایی دارد. با این حال باشگاه پیشنهادی هنوز از روی کاغذ فراتر نرفته‌است و صرفاً به عنوان یک انجمن حاشیه‌ای در اجلاس‌های سازمان همکاری شانگهای برای گفت‌وگو در خصوص اولویت‌های انرژی فعالیت می‌کند. این مسئله دقیقاً شهادی بر محدودیت‌های